

BELLÉR BÉLA

A történész és diákközönsége

(Kovács Endre cikke felmérések tükrében)

„A tudomány bece azon hatásban rejlik, amelyet az életre gyakorol” — mondotta már jó száz évvel ezelőtt Eötvös József. Valóban, a tudomány társadalmi hatékonysága a tudomány egyetlen művelője számára sem lehet közömbös. Különösen így van ez a társadalomtudományok esetében, amelyeknek eredményei közvetlenül alakítják a társadalmi tudatot, és amelyek ezzel a tudatformálással egyik fő funkciójukat teljesítik. A történelemtudomány minden művelőjét, a történelmi ismeretterjesztés minden munkását joggal izgatja tehát az a kérdés: formálja-e a történelemtudomány, és ha igen, mennyiben a társadalmi tudatot?

Ennek a fontos, a történettudomány lényegét és létét érintő kérdésnek megválaszolása áll Kovács Endre elgondolkodtató, önvizsgálatra készítő cikkének középpontjában. A válasz lényegében negatív: a történettudomány nem formálja eléggé a társadalmi tudatot, a történész és olvasóközönsége kapcsolata meglazult. A kérdés közismert fontossága, Kovács Endre eredeti témaexponálása inspirálja a jelen hozzászólást is, amely egyrészt megpróbálja továbbfűzni a történetelméleti kérdések szálait, másfelől az olvasóközönség egy rétegének, egy budapesti külső (munkás-) kerületi dolgozók gimnáziuma esti tagozatos tanulóinak véleményét akarja bekapcsolni a vitába két 1974 és 1975 tavaszán végzett kérdőíves, dolgozatos, interjú felmérés eredményei alapján.¹

1. A vitaindító cikk kiindulópontja az a megállapítás, hogy a ma emberét — nem utolsósorban napjaink sorsfordító eseményei következtében — szenvedélyesen érdekli a múlt, mégpedig nemcsak a közelmúlt, a kortörténet, hanem a távolabbi múlt is. Dolgozó tanulóinknál is ez a helyzet? Mikor ezt a kérdést fölvetettük, számoltunk azzal, hogy a választ lélektanilag rendkívül meg fogja terhelni az a sok kudarcélmény, az a rendkívül rossz tanulmányi eredmény, amely a történelem tantárgy tanítását az utóbbi időben kíséri, és amely a „legnehezebb tan-

¹ A megkérdezett tanulók szociális származás szerinti megoszlása a következő:

	1974		1975	
munkás	53	75,7 %	22	54,2 %
paraszt	4	5,7 %	5	11,6 %
értelmiségi	6	8,6 %	2	4,6 %
egyéb	1	1,4 %	—	—
nem válaszolt	6	8,6 %	14	32,6 %
összesen:	70	100,0 %	43	100,0 %

A két csoport szociális összetétele csak látszólag tér el. Az 1975-ös felmérés „nem válaszolt” tanulói ugyanis minden bizonnyal túlnyomóan munkás származásúak.

tárgy'' kétes értékű titulusát vívta ki a történelemnek. Meglepetés volt számunkra, hogy a tanulói válaszok mindezek ellenére a történelem iránti eleven érdeklődés kifejezésével alátámasztják a cikk megállapítását. 1975-ös felmérésünkben arra a direkt kérdésünkre: érdekli-e Önt a történelem, 43 tanulónk a következő választ adta: nagyon érdekli 22 tanulónkat (51,2%), kevésbé 18 tanulónkat (41,9%), egyáltalán nem mindössze 1 tanulót. Nem kaptunk választ a kérdésre 2 tanulótól. Tanulóink abszolút többségét tehát iskolai tapasztalataitól függetlenül érdekli a történelem, ha szenvedélyes érdeklődésről túlzás lenne is beszélni.

A történelem iránti érdeklődés általános tényén kívül érdekelt bennünket ennek az érdeklődésnek a különböző történelmi korszakok közti megoszlása is, annál inkább, mert ezen a területen az utóbbi időben bizonyos irányváltásra lehettünk figyelmesek. Arról az először mintegy két évvel ezelőtt észlelt jelenségről van szó, hogy míg korábban a történelmi érdeklődés egyértelműen a legújabb kor felé irányult, az utóbbi időben a régebbi korok, elsősorban a középkor felé van elfordulóban.² Hogy minél pontosabb választ kapjunk erre a fontos kérdésre, több irányból is igyekeztünk bekeríteni a tényállást. Első kérdésünk — egyformán érdekli-e tanulóinkat az egész történelem? — még általános jellegű volt. Az 1975-ös felmérés 43 tanulója közül egyenlő számban — 19—19-en — nyilvánították a tanulók érdeklődésüket az egész történelem, ill. annak valamelyik részlete iránt (5 tanuló nem adott választ). Határozott irányváltásról tehát itt még nem beszélhetünk, legfőleg annak bizonyos előjeleiről. Tanulságosabb és egyértelműbb ebből a szempontból a második kérdésünkre adott válasz. A kérdés így hangzott: Ha nem az egész *történelem*, akkor annak *melyik részterülete*, kora, témája érdekli Önt jobban? E kérdésre igen nagyszámú választ kaptunk; voltak sokan, akik több területet is feltüntettek. A legmeglepőbb a válaszadásban az, hogy a tanulók érdeklődésében az egyetemes történelem felzárkózott a magyar történelem mellé. A történelem részterületeit illető 50 válaszból (mint említettük, voltak, akik több területet is megemlítettek) ugyanis 19—19 (egyenként 38,2%) esett a magyar, ill. az egyetemes történelemre; a helytörténetre csupán 5 (10,6%), a munkásmozgalomtörténetre is mindössze 7 (14,3%) jutott. Olyan sajnálatos érdeklődéshiány ez utóbbi, amelyben munkásszármazású tanulóink az üzemi munkássággal osztoznak.³

A történelmi érdeklődés állítólagos irányváltása szempontjából a legmegbízhatóbb tájékoztatással erre a kérdésre adott válasz kecsegtet: a *történelem melyik korszaka* érdekli legjobban tanulóinkat? A kérdésre adott választ egyelőre nem mutat semmiféle érdeklődésváltozást. Tanulóink figyelmének középpontjában változatlanul az új- és legújabbkori történet áll. 31 leadott válasz (62%) tanúsítja ezt; a megelőző korokra összesen 19 (38%) szavazat esett.

2. Úgy véljük, a Kovács Endre által felvetett problematika hasznos kibővítését jelenti, ha felvetjük a kérdést: mi a történettudomány szerepe a társadalmi tudat részét alkotó történelmi tudat formálásában a tudatformálás más területeihez viszonyítva?⁴ A tudatformálás tényezőinek súlyát lemérő eredményünk 1975-ös felmérésünk során úgy született, hogy tanulóinknak meg kellett nevezniök, több megnevezés esetén rangsorolniok kellett *történelmi ismeretszerzésük forrásait*. Minthogy 7 forrást jelöltek meg, az első helyen megnevezettet 7-szeres, az utolsó helyen megnevezettet egyszeres szorzószámmal számoltuk el. Ilyen alapon a következő sorrend alakult ki:

² Donáth Péter: Munkások és a történelem. Történelem, 1973. 12. sz. 93—100.

³ Mód Aladárné—Kozák Gyula: Az Ózdi Kohászati Művek munkásai és az üzemi demokrácia. Valóság, 1975. 2. sz. 65—66.

⁴ Foglalkozott ezzel a témával a Magyar Történelmi Társulat 1973. július 2—4-i egri vándorgyűlése. Ism. Mann Miklós: Történelem és tömegkommunikáció. Századok, 1973. 4. sz. 1061—1089.

tankönyv	223
szépirodalom	177
film	160
rádió	117
történettudományi művek	103
mások (szülők, ismerősök stb.) elbeszélése	91
ismeretterjesztő előadások	53
	924

Ez a rangsorolás sok mindent elárul nemcsak tanulóink történelmi ismereteinek forrásairól, hanem ezen ismeretek összetételéről, jellegéről is. A tankönyv után, amelyet nem tekinthetünk a történelmi ismeretszerzés szabadon választott, tehát a történelmi érdeklődést kifejező formájának, mindjárt a történelmi szépirodalom, a film (tévé), rádió következnek. A történettudományi művek csak a ranglista 5. helyén szerepelnek. Valójában a helyzet még ennél is kedvezőtlenebb. A történettudományi művek tetszetős csomagolása alatt ugyanis korántsem történeti szakmunkák, hanem javarészt szépirodalmi alkotások rejtőznek. Világosan kiderül ez a ma is élő vagy már nem élő történetíró, ill. művét tudakoló kérdéseinkre kapott válaszokból. A válaszok tanúsága szerint a történetíró tanulóink szemében elsősorban nem a történetíró, hanem a történelmi regényírót jelenti. Éppen így a történelmi mű sem szoros értelemben vett történelmi szakmunka, hanem egyszerűen történelmi regény. Akár a szerzők, akár a művek oldaláról közelítettük is meg a kérdést, mindig ugyanarra az eredményre jutottunk.

<i>Történetírók említése</i>	24	<i>Történelmi művek említése</i>	47
Ebből történész	6	Ebből történeti mű	11
Nem történész	18	Nem történeti mű	36
Nem történészből történelmi regényíró	12	Nem történeti műből történelmi regény	31

A történelmi művek történelmi regénnyel való felcserélése olyan jelenség, amelyre már korábban is felfigyeltek,⁵ de hogy ilyen széleskörű jelenségről van szó, az mindenesetre meglepő. A történetíró tanulóink szemében elsősorban Passuth László reprezentálja, akit nem kevesebb mint 19-szer említenek. A „történelmi művek” listáján valamennyi jelentősebb regénye szerepel (van olyan válaszadó, aki szükségesnek tartja közölni, hogy valamennyi regényét ismeri). Az Esőisten siratja Mexikót c. regényét pl. öten is említik. Ezzel szemben nincsen egy jelentősebb élő vagy holt történetíró sem, akit vagy akinek a művét egynél több tanuló regisztrálná. Általában nem ismerik a tankönyvszerzők nevét sem, nem csupán a korábbi osztályokét nem, hanem a saját osztályukét sem. (E tekintetben csupán a III. osztályos tankönyvszerző látszik kivételnek, ha ugyan az ő nevét is nem a felméréskor írták ki a tankönyvből.)

Mínthogy tanulóink történelmi ismeretanyaga nagyon szűkös, történelmi műveltsége erősen hézagos, nem sok haszonnal látszik kecsegtetni egy olyan vizsgálatot, amely a cikk által fölvetett elvi kérdések nyomdokain halad. A vitacikk meggyőzően bizonyítja, hogy történetírásunk még mindig harcban áll a XIX. század liberális nemzeti felfogásával, amely az alapvető fontosságú gazdasági, társadalmi kérdések helyett a nemzeti kérdést állítja előtérbe, és ezzel akarva-akaratlanul nem a nemzetközi együttműködés, hanem a nemzeti viszálykodás, nem a kölcsönös megértés, hanem a kölcsönös érzékenység szellemét tartja ébren. *Kimutatható-e a nemzeti elemnek ez a primátusa tanulóink történeti tudatában!*

⁵ *Diószegi István*: Történelmi ismeret — történelmi érdeklődés — történelemszemlélet, *Történelem*, 1971. 11. sz. 218—219. *Valóság*, 1971. 1. sz. 77—78. *Vadász Sándor*: A történelmi ismeretterjesztés helyzete az ifjúság körében, *Történelem*, 1971. 11. sz. 240—241.

Erre a kérdésre megközelítő választ ad 1974-es felmérésünk. Mikor aziránt tettünk fel kérdést tanulóinknak, hogy véleményük szerint nálunk a nemzeti érzés van-e erősödőben vagy pedig a nemzeti közömbösség, ill. az idegenimádat, esetleg ezeknek bizonyos kombinációja, 68 tanuló a következő választ adta. 31 tanuló (45,6%) úgy vélte, hogy nálunk is erősödőben van a nemzeti érzés. Viszont 11 tanuló (16,2%) szerint épp ellenkezőleg a nemzeti közömbösség, 21 tanuló (30,9%) szerint egyenesen az idegenimádat, 5 tanuló (7,3%) szerint pedig az utóbbi kettő bizonyos kombinációja van terjedőben. A nemzeti érzékenység komplexuma tehát tanulóink tudatának mélyén is ott lappang. Eredetének, összetevőinek vizsgálata messzire vezetne. Itt be kell érünk annak megállapításával, hogy nagyrészt aktuálpolitikai, igen gyakran szociális ellentmondásokból fakad; a történettudománynak sem közvetlenül, sem közvetve nincs része benne.

Ugyanígy állunk a nemzetiségi kérdéssel; amely ha nem is szűnt meg probléma lenni, régi veszedelmes élet minden bizonnyal elvesztette. Hogy a szocializmust vállalva építő népeink kapcsolatát ez idő szerint terheli-e még és mennyire a negatív történelmi tapasztalatok és kóros történelmi beidegzettségek, előítéletek, ezt 1974-ben a következő kérdésekkel igyekeztünk földeríteni tanulóinknál: Megítélésük szerint melyik ország ártott legtöbb Magyarországnak és megfordítva: melyik országnak vagy népnek ártott Magyarország a legtöbbet, továbbá: Az előbb említett országot még ma is változatlanul ellenségnek tekint-e vagy sem? A kérdésre adott számszerű (nem százalékos) válaszokat a következő táblázat mutatja:

	Nekünk ártott a legtöbbet	Mi ártottunk legtöbbet	Még mindig ellenség-e		
			igen	részben	nem
német	50	—	7	3	34
Habsburg	—	1			
török	12	1			
cári orosz	1	—			
román	2	—			
francia	1	—			
Szerbia	—	1			
Jugoszlávia	—	3			
nemzetiségek	—	6			

És itt egy örvendetes, nem várt jelenséget konstatálhatunk: a negatív történelmi tapasztalatok, beidegzettségek, előítéletek elhanyagolható szerepét. Olyan meglepően új vonás ez, amely előzetes hipotézisünkben egyáltalán nem szerepelt. Vegyük példának a magyar történelemszemlélet és hazafias ideológia neuralgikus pontját, a német kérdést. A felületes szemlélő előtt úgy tűnik, hogy tanulóink tudatvilágában még mindig virulens a régi romantikus nemesi „kurus-függetlenségi 48-as szellem” (az ugyancsak romantikus nemesi „labanc-aulikus 67-es” szemlélettel szemben), hiszen túlnyomó többségük (50 tanuló) a magyarság fő ellenségének még mindig a németet tekinti, nem pedig a törököt. (A törököt csak 12-en.) De ha közelebbről megvizsgáljuk ezt a megjelölést, kiderül, hogy a „német” tanulóink szóhasználatában nem a 400 éves Habsburg elnyomást, hanem egyszerűen a hitlerizmust jelenti, arról nem is beszélve, hogy a németet a magyarság fő ellenségének nyilvánító 50 tanuló mellett mindössze 4 tanuló számára „kevésbé rokonszenves szomszéd” a német, az osztrák viszont túlnyomóan, a kelet-német pedig egyértelműen rokonszenves. Tehát úgy látszik, hogy a nemzetek megítélésében mind határozottabban előtérbe kerül a világnézeti elem, annak talán nem is tudatos erősödése, hogy a nemzetek nem „reakciósak” vagy „haladók”, hanem történelmi helyüket és szerepüket, a nemzeti keretekben folyó politikát osztályérdekek határozzák meg. Hogy ez meglehetősen általános tendencia, bizonyítja a válasz arra a kérdésre, hogy a múltbéli ellenségeket változatlanul ellenségeinknek

tekintik-e jelenleg is tanulóink vagy sem. Láttuk, hogy túlnyomó többségükben, majdnem 84%-ukban nem vagy csak részben.

Hogy dolgozó tanulóink tudatából már többé-kevésbé kiszorultak a régi történelmi előítéletek, gyűlölségek; ebből persze még nem következik, hogy korszerű történelmi ismeretek foglalták el helyüket.

Arra a kérdésünkre, hogy tanulóink melyik szomszéd nép történelmét, kultúráját ismerik legjobban, s kit vagy mit becsülnek leginkább az illető nép történelméből, kultúrájából, a következő válaszokat kaptuk, ill. nem kaptuk. Egyáltalán nem kaptunk választ, vagy csupán nemleges választ kaptunk a 70 tanuló abszolút többségétől 38 (54,5%) tanulótól, ami már önmagában véve is lehangoló igazolása annak a borús megállapításnak, mely szerint „minden eddigi erőfeszítés ellenére még mindig megdöbbenően csekély a környező országok, nemzetek ismerete nálunk.”⁶ De nézzük a szomszéd országok és népek valamelyike történelmének, kultúrájának ismeretével „dicsekvő” 32 tanuló (45,5%) választát, ezúttal az összes megkérdezett tanuló (vagyis 70) számára viszonyítva. A Szovjetunió történetét, kultúráját ismeri 13 tanuló (18,5%); Lengyelországot 8 tanuló (11,4%); Jugoszláviát 5 tanuló (7,1%); Ausztriát 4 tanuló (5,7%); az NDK és Románia történetét viszont mindössze 1—1 tanuló (egyenként 1,4%), a közvetlen szomszéd Csehszlovákia, a távolabbi szomszéd Bulgária és Albánia történetét vagy kultúráját pedig senki.

A számadatoknál sokkal izgalmasabb kérdés az, hogy milyen konkrét történelmi ismeretek húzódnak meg a fenti kijelentések mögött. A Szovjetunióról szólván a tanulók az orosz nép, ill. a szovjet népek bátorságát, szabadságszeretetét, önfeláldozó hazafiasságát, az orosz, a szovjet kultúra a regényírásban (Tolsztoj, Dosztojevszkij), zenében megmutatkozó gazdagságát, a szocialista gazdasági építés óriási lendületét emelik ki; a konkrét történelmi szereplők, események közül azonban csak Lenint és a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat említik. Az orosz kultúra tehát tanulóinknál a XIX. századdal, a történelem pedig a XX. századdal kezdődik. De milyen a második helyen említett lengyel történelem képe? A lengyeleknél kiemelik tanulóink a mienkéhez hasonló történelmüket, antifasiszta harcukat, lelkes és csodálatos építőmunkájukat, alkotóerejüket, kultúrájukat — ezen belül zenéjüket, műemlékvédelmüket —, de nem szólnak konkrétan egyetlen történelmi szereplőről és eseményről sem. A jugoszláv történelem ismerete kizárólag Tito történelmi szerepének ismeretével azonos. Ausztria történetének tudása lényegében az osztrák-magyar viszony történetét jelenti. Tanulóink Mária Teréziát, II. Józsefet, Ferenc Józsefet említik név szerint azzal a pozitívval szánt, de közelebből nem értelmezhető megjegyzéssel, hogy az osztrákok, úgymond, mindig elszántan képviselték saját nézeteiket. Románia történetének ismerete Passuth László erdélyi tárgyú regényeinek ismeretével azonos, mindenestre annak kiemelésével, hogy ezek a regények jó áttekintést nyújtanak az erdélyi népek életéről. Az NDK történelmének állítólagos ismerője nem idéz fel egyetlenegy történelmi szereplőt vagy eseményt sem, hanem az NDK szocializmus építését mint az „igazi” szocializmust szembeállítja — ahogy ő mondja — a mi „gebines” szocializmusunkkal. A fenti kép önmagáért beszél. Még azok is, akik úgy hiszik, hogy ismerik valamelyik szomszéd nép történetét, valójában az üres általánosságokat vagy pedig az összefüggéstelen részleteket tévesztik össze a történelemmel.

3. A vitaindító cikk nagy figyelmet szentel a történettudomány és a történetkutatás jellegében az utóbbi időben bekövetkezett változásoknak, a *történettudomány „műhelytitkainak”*, a *historiográfia kérdéseinek* is. Ezek fontosságát alig lehet túlbecsülni, hiszen olvasóközönségünk amennyire tisztában van az író, művész vagy akár a matematikus, természettudós munkájának lényegével, annyira tájékozatlan a történelemtudományi munka belső természetét illetőleg. Míg a természettudományok haladását, régi tételeknek újakkal való fölcserélését egészen természetesnek találja, ugyanakkor a történettudomány hasonló fejlődését bizalmatlansággal szem-

⁶ *Klaniczay Tibor*: Gondolatok a nemzeti hagyományról. Kortárs 1974. 5. sz. 774.

léli, és a történetírói önkény, megalkuvás, befolyásolás bizonyítékát látja bennük. A történettudománynak tehát állandóan bizonyítani kell a maga igazát, s le kell küzdenie a vele szemben fellépő „bizalmi válságot”. Ez a válság természetesen a történelemtanításra is áterjed, s hatóerejét gyöngíti. 1975-ös vizsgálatunkban kísérletet tettünk e „bizalmi válság” szélességének és mélységének fölmérésére. Ezért egyenest tanulóink mellének szegeztük a kérdést: megítélésük szerint a történelem egyformán az igazat mondja-e valamennyi történelmi korszakról? A megkérdezett 43 tanulónknak csak kisebbsége, 12 tanuló (27,90%) van erről meggyőződve. A többség, 22 tanuló (51,20%) nemmel felelt, 2 tanuló nem tudott dönteni, 7 tanuló (16,30%) pedig semmiféle választ nem adott.

A történettudomány hitele tehát meglehetősen csekély tanulóink szemében, mindenestre sokkal kisebb, mint bármely más iskolai tantárgyé. (A matematikánál, természettudományoknál elképzelhetetlen lenne ilyen válasz.) Kérdés: mi ennek az oka? Hogy közelebb férközzünk az igazsághoz, a nemleges válaszadókat tovább kérdeztük a felől, hogy véleményük szerint melyik korszakról nem mondja ki a történelem a teljes igazságot. Sajnos, a 22 nemmel szavazó közül csak 15 válaszolt erre a kérdésre. A válaszadóknak több mint fele, 8 tanuló a legújabb kori, ill. a jelen történetének előadásával kapcsolatban bizalmatlan, a többi az őskorral és középkorral, ill. az ókorral kapcsolatban. Mi motiválja ezt a bizalmatlanságot? Láthatóan két szempont: általában a politikával illetve a politikának a történeti megítélésekre gyakorolt befolyásával szembeni bizalmatlanság és a személyes tapasztalatoknak a történelmi tényekkel való ütközése. Az első jellegzetes megnyilvánulásaként idézhetjük ezt a tanulói véleményt: „Minden rendszer a maga szemszögéből nézi a történelmet és annak igazságát vagy igazságtalanságát.” Ugyanaz költői megfogalmazásban, jó adag iróniával felcseppentve: „A megnyert csatákat a győztesek mesélik, illetve ők írják a történelmet.” A kép teljességéhez az is hozzátartozik, hogy több tanulónk nem ítéli el, sőt megérti ezt a vélt vagy valós állapotot. Ez a megértés azonban sokkal kevésbé elvi egyetértés, mint inkább opportunizmus.

A legújabb kori történelemmel szembeni bizalmatlanság másik oka saját vagy mások személyes tapasztalatainak a történelem által megállapított tényekkel való ütközése, vagyis a jelenségnek a lényeggel való azonosítása. Ez a szemlélet ilyen megállapításokban érhető tetten: „Nagyon sok mindent hallottam, amiről nem írnak a történelemkönyvek”, s bizonyításképpen a felszabadulás utáni újjáépítésre, a téészbe lépés körülményeire és 1956 eseményeire hivatkoznak. A saját és mások egyéni tapasztalatainak abszolutizálásából eredő veszélyt dolgozó tanulóinknál komolyan kell vennünk, hiszen láttuk, hogy történelmi ismeretforrásaik sorában másoknak (szülőknak, ismerősöknek stb.) elbeszélései megelőzik az ismeretterjesztő előadásokat.

A történelmet — különösen a legújabb kori történelmet és a kortörténetet — elítélő vélemények mellett azonban a történettudomány sajátos helyzetének, feladatainak, módszereinek megértéséről tanúskodó vélemények is találhatók tanulóink vallomásaiban. Így nem ítélnek el kivétel nélkül minden nézetváltozást a történettudományban. Látják ők is — amire a vitaindító cikk gazdag dokumentációval rámutat —, hogy olykor az adathiány kényszeríti hipotézisre a történészt, máskor viszont új adatoknak, tényeknek felbukkanása teszi elkerülhetetlenné a korábbi felfogás módosítását. Látják az időtávlat jelentőségét is a történelmi események, személyek megítélésében nemcsak a jelenre, de még a múltra vonatkozólag is. Amire viszont mégcsak utalás sincs a tanulói megnyilatkozásokban, az a történettudomány változása, kutatómódszereinek fejlődése. Nyilvánvaló, hogy tanulóink felfogásában a történettudománynak lényegében még XIX. századi (ha nem XVIII. századi) elképzelése él. Éppen ezért csak dicséret illeti a vitaindító cikk buzgalmát, amellyel igyekszik tájékoztatni az olvasót a történettudomány jellegének és kutatómódszereinek állandó fejlődéséről, amely nemcsak hogy megmagyarázza, de szükségessé is teszi a történetírói nézetek állandó formálódását, tökéletesítését. Ezen a téren véleményünk szerint még tovább is kell menni. Nem elegendő az új anyag feltárásából és a kutatási módszerek tökéletesedéséből eredő változások szükségére rámutatni, hanem foglalkozni kell a történettudomány belső struktúrájából, e struk-

túra egyes elemeinek egymáshoz való viszonyából eredő változásokkal is. E struktúra-elemek közül különösen fontosnak tekinthetünk négyet: a történeti-politikai koncepciót, a történeti képet, a történetelméletet, ill. filozófiát és végül a szakmetodikát.⁷ A történelmi igazság megismerésének ezt a bonyolult folyamatát teljes gazdagságában csak a historiográfia képes bemutatni. A történettudomány hitelképességének visszaszerzése szerintünk elképzelhetetlen a közönségnek szánt érdekesítően megírt historiográfiai (és történelemelméleti, metodikai) munkák nélkül.

Kovács Endre cikkének végén szükségesnek lát egy széles körben lefolytatandó vizsgálatot, amely a történelmi művek és az olvasó viszonyára derítene fényt, és amelytől ő sok megszívlelendő bírálatot vár. A fent ismertetett felmérések korántsem széles körűek; ennek ellenére úgy tűnik, figyelemreméltó információkkal szolgálnak a történész és közönsége egy rétegének, a dolgozó tanulóknak viszonyáról.

⁷ *Gerhard Lozek: Zur Methodologie einer wirksamen Auseinandersetzung mit der bürgerlichen Geschichtsschreibung. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1970. 4. sz. 608—616.*